

DOPRINOS TOME VEREŠA HRVATSKOJ FILOZOFSKOJ BAŠTINI

HRVOJE LASIĆ

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb

UDK 141.3 Vereš
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 14. 5. 2005.

Uvod

Tomo Vereš, dominikanac, filozof i teolog, pisac i prevoditelj, bio je čovjek uma i vjere, neumorni tražitelj Istine putem naravne i nadnaravne spoznaje u dijalogu s umnicima svijeta, ljubiteljima ljudske i božanske mudrosti. U traženju Istine uzori su mu bili sv. Toma Akvinski (1225–1274), jedan od najvećih teologa i filozofa u Katoličkoj crkvi, te Albert Veliki (1193–1280), učitelj Tome Akvinskoga, koji se uz teologiju bavio i prirodnim znanostima. Tomina učenost došla je do izražaja na pariškom Sveučilištu, gdje je bio profesor od 1252. do 1259. i od 1269. do 1272. U Parizu, »gradu svjetlosti«, Toma je svojevremeno živo sudjelovao u teološkim i filozofskim raspravama prouzrokovanim uvođenjem Aristotelove filozofske misli na Zapad preko arapskih filozofa Avicene i Averroesa, prevoditelja i vrsnih komentatora Aristotelovih djela. Svojom pronicavošću Vereš je uočio permanentnost Tomine filozofske i teološke misli, jer se Toma bavio temeljnim ljudskim pitanjima o smislu i svrsi svega što postoji, nastaje i nestaje, svega što jest i što je u mogućnosti da bude. Za razliku od Alberta Velikoga koji je posjedovao enciklopedijsko znanje prirodnih i metafizičkih znanosti, Toma Akvinski je bio izvrstan sistematičar, sabiratelj misli svijeta, suglasitelj razuma i vjere, vrstan poznavatelj prošlosti, sadašnjosti i otvoren prema budućnosti. Stoga će Vereš u svojim promišljanjima o čovjeku i njegovu mjestu u svijetu nastaviti Albertovim i Akvinčevim putem, tj. u dijalogu sa znanstvenicima, kako s onima iz prošlosti tako i s onima iz sadašnjosti, pokušati približiti se vječnoj Istini koja obasjava sve što postoji.

S obzirom na znanstvene i stručne spise dva su područja Verešove istraživačke i spisateljske djelatnosti: Prvo, tomistička baština u kojoj posebno dolaze do izražaja Toma Akvinski i Albert Veliki. Riječ je o prijevodima

probranih tekstova primarno filozofskih i teoloških, kao i tomizmu, filozofskom pravcu koji nastavlja Tominu misao u novom obliku i izričaju. Drugo, dijalog s marksizmom u kojemu dolazi do izražaja Verešovo temeljito proučavanje Marxa i njegova nasljeđa s filozofskog gledišta, koje je vrlo važno jer zorno pokazuje utopističke ideje Marxa i njegovih sljedbenika i upućuju na opasnost od totalitarizma i diktature koji proistječu iz jednostranog materijalističkog pogleda na svijet, za razliku od kršćanskog svjetonazora koji cjelovito promatra čovjeka u svijetu, tj. njegovu tjelesnu i duhovnu dimenziju, otvorenost ne samo prema empirijskom svijetu nego i prema transcendentnom, metafizičkom svijetu.

Uz svoje filozofsko-teološke studije i prevodilačku djelatnost Vereš se bavio poviješću i društvenim zbivanjima. Tako piše o prvom hrvatskom dominikanskom sveučilištu u Zadru, o bunjevačkim Hrvatima u Bačkoj, o katoličkom društvenom nauku. U enciklopedijama i leksikonima, časopisima i novinama objelodanjuje biografije hrvatskih filozofa, teologa i kulturnih radnika. Vereš budno prati društvena događanja na području znanosti i kulture, svraća na njih pozornost i iznosi svoje kritičko mišljenje o njihovom utjecaju na čovjeka i društvo.

Život i djelo

Tomo Vereš rođen je u Subotici, 24. veljače 1930. Osnovno obrazovanje stekao je u rodnom gradu. Godine 1949. stupio je u Dominikanski red, tj. postao je član Hrvatske dominikanske provincije. Studij filozofije i teologije započeo je na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi u Dubrovniku i dovršio na Dominikanskom sveučilištu Le Solchoir kraj Pariza. Godine 1958. magistrirao je na Filozofsko-teološkom institutu sveučilišta u Le Solchoir radom: »Ontološki vid problema o Božjem postojanju kod Tome Akvinskoga« (Aspectus ontologicus problematis de existentia Dei de Aquino). Nakon povratka u domovinu bio je tajnik Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku (1958–1965); predavao je razne filozofske discipline: uvod u filozofiju, logiku, marksizam te hermeneutiku Aristotelovih i Akvinčevih tekstova. Poslijediplomski studiji upisao je na sveučilištu u Freiburgu im Breisgau u Njemačkoj i na Dominikanskom sveučilištu Le Solchoir u Francuskoj. Na sveučilištu u Freiburgu im Breisgau slušao je predavanja Bernharda Weltea i Martina Heideggera o odnosu filozofije i teologije. Po povratku u domovinu nastavio se baviti filozofijom religije, naročito Marxovom kritikom religije. Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1970. godine doktorirao je tezom: »Misao i praksa Karla Marxa«, koju je 1973. i 1981. objavio pod naslovom: »Filozofsko-teološki dijalog s Marxom«.

Od 1974. predavao je filozofiju na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu i potom na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, gdje je 1989. godine bio imenovan redovitim profesorom. Predavao je sve do umirovljenja 2000. godine, kada je promaknut u Rimu u »učitelja svete teologije« (magister in sacra theologia) zbog njegovih osobitih zasluga u promicanju filozofskih i teoloških znanosti. Od 1976. do 1985. bio je pri Biskupskoj konferenciji u Zagrebu predsjednik Tajništva za one koji ne vjeruju. Kao predavač sudjelovao je na međunarodnim skupovima, kongresima, sipozijima (Walberberg, Bochum, Rim, Napulj, Pariz, Ženeva, Fribourg, Dubrovnik, Salzburg, Innsbruck, Graz, Zagreb). Bio je član više znanstvenih i kulturnih ustanova: Matice hrvatske, Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda te Instituta Ivan Antunović iz Subotice. U inozemstvu je bio član Società internazionale Tomaso de Aquino – Roma; Società internazionale scotista – Roma; Institut international Jacques Maritain – Roma. Umro je 9. prosinca 2002. u Zagrebu, a 17. prosinca pokopan u Subotici u svom rodnom mjestu.

Znanstveni rad Tome Vereša

Tomo Vereš, pisac, prevoditelj, filozof i teolog, u potrazi za Istinom putem naravne i nadnaravne spoznaje kroz dijalog s umnicima, ljubiteljima mudrost, bio je, poput Tome Akvinskoga, »iskonski mislilac«, usuglasitelj uma i vjere, svjestan božanskog Praiskona kojemu sve duguje postojanost. Piše znanstveno, stručno i temeljito. U društvu i u svijetu pažljivo prati značajna događanja na znanstvenom, kulturnom i vjerskom području. U svojim postavkama i tumačenjima Vereš je odlučan i jasan, a u raspravama i polemikama tolerantan. Oštroumno prosuđuje i kritički pristupa filozofskim temama objavljenim u časopisima i knjigama. O tome dovoljno svjedoče njegova česta javljanja u raznim časopisima (*Crkva u svijetu*, *Svesci*, *Kolo*, *Obnovljeni život*, *Wort und Antwort*, *Internationale Dialog Zeitschrift*, *Danica*, *Marulić*, *Filozofska istraživanja*, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*), kao i njegovi osvrti i prikazi brojnih djela, posebice na stranicama časopisa *Filozofska istraživanja*: »Izbor iz djela Tome Akvinskoga«¹; »O filozofiji i filozofima u nekim hrvatskim leksikonima«²; »Počeci sustavnog filozofiranja u Hrvatskoj«³ te u časopisu *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske*

¹ Usp. *Filozofska istraživanja* (Zagreb) XV, (1995) 56–57, str. 305–312. Riječ je o prijevodu tekstova iz djela Tome Akvinskoga: *Summa theologiae*, *Summa contra gentiles*, *De ente et essentia*, koje je odabrao i predgovor napisao Branko Bošnjak, a tekstove preveli Veljko Gortan i Josip Barbarić.

² *Filozofska istraživanja* (Zagreb), XVII (1997) 65, 467–476.

³ *Filozofska istraživanja* (Zagreb), XVII (1997) 66, 779–798.

baštine: »Najstariji prijevod teksta Tome Akvinskoga je na hrvatskom jeziku«⁴, »U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem«⁵.

Uz profesorski i prevoditeljski rad bio je član više znanstvenih i kulturnih društava u domovini i inozemstvu. Na znanstvenom polju filozofije i teologije, te religije i društvenih znanosti, Vereš je objavio više od 500 članaka i studija na hrvatskom i na stranim jezicima. Njegovi znanstveni i stručni spisi odnose se na tomističku baštinu, posebice na Tomu Akvinskoga i Alberta Velikoga, na dijalog s Marksom i marksizam te na granična pitanja filozofije i teologije. Svoja studijska istraživanja o životu i djelu Karla Marxa Vereš je objavio 1973. godine pod naslovom: *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*⁶. Knjiga je izašla u nakladi Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu. Riječ je o dotjeranoj doktorskoj disertaciji koja je izazvala veliko zanimanje i različite reakcije u javnosti. U časopisima i novinama na knjigu su se osvrnuli, među ostalim: Dragutin Novaković: »Moguće nije uvijek nužno«⁷, Bernhard Welte, u časopisu *Internationale Dialog*⁸, Ivan Cvitanović: »Suočenje s istinom kao temelj dijaloga«⁹, Branko Bošnjak u *Praxisu*¹⁰. Drugo izdanje, pod naslovom: *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom. Misao i praksa u djelu Karla Marxa*, 1981., Vereš je preradio i nadopunio novim priložima. Na drugo izdanje osvrnuli su se među ostalim: Božo Rudež, »Neobičan filozofsko-teološki 'dijalog'«¹¹, Hrvoje Lasić, »Dijalog s Marxom u novom izdanju«¹², Nikola Skledar, »Smisao marksističko-kršćanskog dijaloga«,¹³ Vjeko Santrić, »Pučko-laički dijalog s Verešom ili metamorfoza dijaloga«,¹⁴ Miroslav Wolf u knjizi, *Zukunft der Arbeit: Arbeit der Zukunft*.¹⁵

U knjizi *Iskonski mislilac*¹⁶ Vereš je sabrao svoje rasprave, članke i prosudbe, koje je objavljivao između 1974. i 1977. i napisao prvi pokušaj do-

⁴ *Prilozi* (Zagreb) VIII (1982) 15–16, 179–181.

⁵ *Prilozi* (Zagreb) XXV (1999) 49–50, 215–230.

⁶ Vereš, T., *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, FTI, Zagreb, 1973.

⁷ *Okolo*, I (1973) 33/28. XI., 17.

⁸ *Internationale Dialog Zeitschrift* (Wien–Freiburg–Basel), VI (1973) 4, 383–384.

⁹ *Crkva u svijetu* IX (1974) 1, 88–96

¹⁰ *Praxis* (Zagreb), XI (1974) 3–5, 540–545.

¹¹ *Kulturni radnik*, XXXIV (1981) 3, 185–186.

¹² *Crkva u svijetu*, XVII (1982) 3, 285–292.

¹³ *Kulturni radnik*, XXVI (1982) 5, 138–143; usp. *Zbilja religije*, HFD, Zagreb 1992, str. 91–95.

¹⁴ *Pitanja* (Zagreb) XVI (1984) 3–4, 187–207.

¹⁵ München–Mainz 1988, str. 35,85 i 197.

¹⁶ Vereš, T., *Iskonski mislilac*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb 1978, 218 str.

maće bibliografije o Tomi, tj. popisao je knjige, članke, prikaze i bilješke te veće odlomke knjiga i članaka, koji se izričito odnose na život i djelo Tome Akvinskoga, a objavljuvani su u našoj domovini u razdoblju od 1879. do 1978. godine. Nema sumnje, Verešove rasprave i članci doprinose razumijevanju Akvinčeve misli koja je »svestrano otvorena i u traženju sveobuhvatna, kao što je sveobuhvatan i sam Iskon koji traži«¹⁷, a iz prosudbi se može razabrati što se događalo s Tominom misli u našim krajevima posljednjih deset godina. Bibliografija o Tomi zasigurno je dragocjen doprinos hrvatskoj filozofskoj i teološkoj baštini.

Polazeći od činjenice da je čovjek po naravi društveno biće i da teži za istinom, Vereš u dijalogu vidi pravi put za uspostavljanje boljih međuljudskih odnosa u društvu, naglašavajući da samo otvorenost istini, utemeljena na činjenicama i prihvaćanju drugoga kao ravnopravnog sugovornika u dijalogu može dovesti do istinskog napretaka ljudskih odnosa. Nakon filozofsko-teološkog dijaloga s Marxom, svoja zapažanja, mišljenja i osvrte na marksističke i kršćanske orijentacije, Vereš objedinjuje u jednu cjelinu i objavljuje u knjizi *Pružene ruke. Prilozi za dijalog između marksista i kršćana*.¹⁸

Premda nije povijesničar, Vereš se zanima i za povijesne izvore o osnivanju prvog hrvatskog sveučilišta. Svoja logička razmišljanja na temelju proučavanja postojećih podataka, koji upućuju na još neotkrivene pisane dokumente o prvom hrvatskom sveučilištu, s prilogom: Carlo Federico Bianchi, Crkva i samostan sv. Dominika u Zadru (s talijanskog preveo Matej Jelčić), grafičkim priložima te sažetkom na engleskm jeziku, Vereš objavljuje pod naslovom *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396–1807). Prvo hrvatsko sveučilište*.¹⁹ Ističe povijesnu težinu prvog hrvatskog sveučilišta u Zadru ne samo za grad Zadar i Dominikanski red nego i za svekoliki hrvatski narod. Naime, prvo hrvatsko sveučilište u Zadru smješta Hrvatsku u krug visoko razvijenih kulturnih zemalja Europe u četrnaestom stoljeću. Ono ima neprocjenjivu vrijednost jer je po svojoj naravi zajedničko dobro svih naroda, na koje su pozvani svi koji traže istinu o sebi, o svijetu koji ih okružuje, kao i o zagonetnom Bogu.

Objavljivanje knjige bilo je zabilježeno u domaćim i inozemnim novinama kao i časopisima: P.M. Radelj, *Croacia*²⁰; »Šesto godina hrvatskog sve-

¹⁷ Predgovor, str. 5.

¹⁸ Vereš, T., *Pružene ruke. Prilozi za dijalog između marksista i kršćana*, FTI, Zagreb, 1989, 475 str.

¹⁹ Vereš, T., *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396–1807). Prvo hrvatsko sveučilište*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996, 104 str.

²⁰ I.D.I. (Roma), No 341, Mayo 1996, str. 99.

učilišta«²¹; Sjevlad Slamnig, »Argumenti za novo datiranje početka hrvatske sveučilišne nastave«²²; Petar Strčić, »600 godina prvog sveučilišta u Hrvatskoj«²³; Rafo Bogišić, »Hrvatsko sveučilište u XIV. stoljeću«²⁴; Franjo Marunica, »Dr. Tomo Vereš: The Dominican University in Zadar«²⁵; Hrvoje Lasić, »Dominikansko opće sveučilište u Zadru«²⁶; Trpimir Čokolić u *Prilozima*.²⁷ Svoje mišljenje o prvom hrvatskom sveučilištu u Zadru, Vereš je iznio u razgovoru s Ladom Džidić,²⁸ zatim o sveučilištu u Zagrebu, tvrdeći da sveučilište u Zagrebu nije najstarije u Hrvatskoj.²⁹

U knjizi *Bunjevačko pitanje danas* Vereš se još jednom pozabavio povijesnim vrelima o Bunjevcima i Šokcima, o njihovu podrijetlu, identitetu, narodnosti i nacionalnosti. Svjestan da nije lako doći do potpune istine, Vereš, podrijetlom i sam Bunjevac, poziva sve na zajedničko traženje cjelovite istine o Bunjevcima i Šokcima.³⁰

Posljednje Verešovo djelo *Razmišljanja jednog kršćanina. Stazama suglasja razuma i vjere*³¹ objavilo je Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, prigodom Verešova 70. rođendana, u znak zahvalnosti za njegovu dugogodišnju suradnju i članstvo. U knjizi se nalaze uglavnom Verešovi prilozi iz časopisa *Marulić* i *Danica*. U Predgovoru Radovan Grgec, ravnatelj HKD sv. Jeronim, ističe da je Vereš jedan od najboljih poznavatelja sv. Tome Akvinskoga i Karla Marxa te da je u svojim djelima iznio zaista »orginalne poglede, koji ga svrstavaju među naše najuglednije filozofe«.³²

²¹ Petar Maruja Radelj, *Hrvatski iseljenički zbornik 1997*, Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 1997, str. 65–70.

²² *Marulić*, XXIX (1996) 4, 826–828.

²³ *Novi list* (Rijeka) L, (1996) 254 / 15. 9, 18.

²⁴ *Hrvatsko slovo* (Zagreb), II, (1996) 78 / 18. X., 5.

²⁵ *The South Slav Journal* (London), XVII (1996) 65–66, 149–150.

²⁶ *Filozofska istraživanja*, XVI (1996) 43–44, 780–781.

²⁷ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (Zagreb), XXII (1997) 43–44, 365–369.

²⁸ *Marulić* (Zagreb), XXX, 1997) 4, 713–716.

²⁹ *Marulić*, XXXIII (2000) 4, 649–657.

³⁰ Vereš, T., *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997, 144 str.

³¹ Vereš, T., *Razmišljanja jednog kršćanina. Stazama suglasja razuma i vjere*, HKD, sv. Jeronima, Zagreb, 2000, 222 str.

³² Vereš, T., *Razmišljanja jednog kršćanina*, Predgovor, str. 5.

Prevodilačka djelatnost Tome Vereša

Uz istraživački, znanstveno-nastavni rad Vereš se od početka bavio prevodilačkim radom. Zahvaljujući njegovoj poliglotskoj nadarenosti njegovi prijevodi s latinskog, njemačkog, francuskog i mađarskog na hrvatski jezik i obratno, obuhvaćaju više od pedeset naslova. Verešovi prijevodi Tominih filozofskih i teoloških djela od posebnog su značaja za shvaćanje i tumačenje Tomine misli i tomizma, skolastičkog filozofskog pravca u teologiji. Bio je začetnik sustavnog prevodenja srednjovjekovnih filozofa i teologa na hrvatski jezik. U povodu 700. obljetnice smrti sv. Tome Akvinskoga (1274–1974) Vereš objavljuje prve prijevode odabranih tekstova iz Tominih djela. Za početak je izabrao, preveo i bilješkama popratio tekstove: O filozofiji (Tumačenje Aristotelove Metafizike, knj. I, rasprava 1), Što je teologija? Postoji li Bog? (Suma teologije, I, Predgovor, pitanje 1 i 2). Uvodeći čitatelja u svu problematiku prevodilačkog rada i podsjećajući da je uz dobro poznavanje jezika vrlo važno i umijeće prevoditelja, Vereš na samom početku navodi Tominu misao o zadaći prevodioca: »Ad officium boni translatoris pertinet ut (...) servet sententiam, mutet autem modium loquendi secundum proprietatem linguae in quam transfert« (Toma Akvinski, *Contra errores Graecorum*, Prooemium). – »Zadaća je dobrog prevodioca da (...) sačuva misao, a mijenja način izražavanja prema osebnosti jezika na koji prevodi«. ³³

Nakon obilježavanja 700. obljetnice smrti Tome Akvinskoga Vereš nastavlja sustavno prevoditi najvažnije tekstove iz filozofskih i teoloških djela Tome Akvinskoga u kojima dolazi do izražaja Tomino shvaćanje filozofije i teologije. Iz filozofskih djela izabrao je, preveo i bilješkama popratio tekstove u kojima Toma raspravlja o logici (Što je logika?), o filozofiji (Što je filozofija?), o predmetu filozofije (Što istražuje filozofija?), o istini (Što je istina?), o apstrakciji (U čemu se sastoji apstrakcija?), o biću i biti (De ente et essentia), o vječnosti svijeta (De aeternitate mundi), o etici (Što je etika?), o politici (Što je politika?); a iz teoloških: O svetoj nauci kakva je? O Bogu postoji li? O spoznaji Božjih osoba; O proizlaženju stvorenja od Boga i o iskonskom uzroku svih bića; O biti duše; O konačnoj svrsi čovjeka; U čemu se sastoji čovjekova sreća; O biti zakona; O predmetu vjere; O nevjeri općenito; O krađi i pljački; O umjerenosti ukoliko se odnosi na vanjsko uređenje čovjeka itd. Uz prijevod Vereš je napisao opširan uvod u filozofsku i teološku misao Tome Akvinskoga: Život i djelo; Kritički popis Tominih djela;

³³ *Zbornik u povodu 700. obljetnice smrti sv. Tome Akvinskoga (1274–1974)*, Dominikanski provincijalat, Zagreb, 1974, str. 241.

Bibliografiju i rječnik pojmova i objavio pod naslovom: *Toma Akvinski. Izabrano djelo*.³⁴

U ovom djelu Vereš je prikazao Tomino shvaćanje odnosa filozofije i teologije i tako otklonio njihovu isključivost, strogo poštivajući njihovu samostalnost i različitost s obzirom na formalni i materijalni predmet spoznaje. Verešovo djelo pobudilo je veliko zanimanje u javnosti. Na nj su se osvrnuli među ostalim: Augustin Pavlović u *Bogoslovskoj smotri*³⁵; Miljenko Belić, »Veliki događaj u hrvatskom kulturnom zbivanju«³⁶; Ante Kusić u *Crkva u svijetu*³⁷; Vladimir Vratović, »Izvanredno uspješno izdanje Tome Akvinskoga«³⁸; Tomislav Ladan u knjizi *Parva mediaevalia*³⁹; Josip Ćurić, Tomizam i skotizam u hrvatskoj kulturnoj tradiciji.⁴⁰

Nakon prvoga izdanja Vereš je nastavio raditi na drugom, proširenom izdanju. Drugo, znatno prošireno i dotjerano izdanje već je bilo pripremljeno za objavljivanje, ali zbog teške bolesti Vereš je bio prinuđen odustati od objavljivanja i to prepustiti Anti Gavriću, svom učeniku, što je on i učinio. Drugo izdanje Verešova djela: *Toma Akvinski. Izabrano djelo* opsegom je dvostruko veće od prvog izdanja. Opseg djela je 819 str. Sadrži: Predgovor drugom izdanju, 3 str.; Kratice, 3 str.; Život i djelo Tome Akvinskoga, 51 str.; I. Filozofska djela, 165 str.; II. Teološka djela, 493 str.; Pjesme, 13 str.; Dodatak, 52 str.; Tomo Vereš (1930–2002), 3 str.; Bibliografija, 4 str.; Rječnik pojmova, 8 str.; Kazalo latinskih pojmova, 8 str. Osim Uvoda, djelo ima dva dijela: I. Filozofska djela; II. Teološka djela; te Dopunski dio; Pjesme; Dodatak; Tomo Vereš (1930–2002), život i djelo; Bibliografiju; Rječnik pojmova; Kazalo latinskih pojmova; Kazalo imena. Uz hrvatski prijevod nekih tekstova sačuvan je i izvorni latinski tekst (De ente et essentia; De eternitate mundi; De regno).⁴¹

Uz prijevod Vereš je napisao opširan Uvod u filozofsku i teološku misao Tome Akvinskoga, istaknuvši njegov životni put i djelo, intelektualnu izobrazbu i ozračje u kojemu je djelovao; njegov način mišljenja utemeljen

³⁴ Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1981, 413 str.

³⁵ *Bogoslovska smotra*, LI (1981) 4, 562–564.

³⁶ *Obnovljeni život*, XXXVII (1982) 1–2, 152–156.

³⁷ *Crkva u svijetu*, XVII (1982) 3, 296–298.

³⁸ *Živa Antika* (Skopje), XXXII (1982) 2, 213–215.

³⁹ Ladan, T., *Parva mediaevalia*, Zagreb, 1983, str. 201–218.

⁴⁰ *Sveučilišni komparativni studij hrvatske filozofije i društva*, Zagreb, 1993, str. 156.

⁴¹ Vereš, T., *Toma Akvinski. Izabrano djelo* (izbarao i preveo Tomo Vereš), drugo, znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.

na razložnom uvjerenju, postupke i zaključke Tomina filozofsko-teološkog razmišljanja koje počiva na iskustvenoj spoznaji imanentne i transcendentne stvarnosti. Objašnjava u kojem je smislu Toma Akvinski uistinu sabiratelj misli svijeta, suglasitelj razuma i vjere, vjeran prošlosti, prisutan u sadašnjosti i otvoren budućnosti. Vereš posebno ističe Tomino značenje u skolastičkoj filozofiji, njegov filozofski univerzalizam te tomizam, filozofski pravac nadahnut Tominom misli. Na kraju donosi Kritički popis svih djela Tome Akvinskoga. Ovaj Uvod u život i djelo Tome Akvinskoga, kao i prijevod djela *De ente et essentia* (O biću i biti); *Super Boethium de Trinitate*, expositio capituli scundi, quaestio quinta (O diobi spekulativne filozofije); *Summa theologiae*, I, q. 84. Vereš je objavio 1996. u Hrestomatiji filozofije.⁴²

U filozofskom, manje opsežnom dijelu Vereš odabire tekstove iz Tominih filozofskih djela: Što je logika? Što je filozofija? Što istražuje filozofija? Što je istina? O biću i biti (*De ente et essentia*); O vječnosti svijeta (*De aeternitate mundi*); Što je etika? Što je politika? O kraljevstvu (*De regno*). Filozofski dio manjega je opsega zato što je Vereš političku misao Tome Akvinskoga osvijetlio u prijevodima drugih Tominih djela, kao što su *Država*⁴³ te u prijevodima tekstova iz djela Alberta Velikoga, Tomina učitelja, nezaobilaznog u proučavanju prirodnih znanosti i srednjovjekovne filozofije.⁴⁴

U drugom, najopsežnijem teološkom dijelu Vereš odabire tekstove iz dva glavna Tomina djela: *Summa contra Gentiles* (Knjiga o istini katoličke vjere protiv zabluda nevjernika). Ovo Tomino djelo sadrži četiri knjige. Vereš je iz svake knjige preveo po neko poglavlje, ukupno 15 poglavlja u kojima dolazi do izražaja filozofsko-teološka problematika. Iz drugog glavnog Tomina djela *Summa theologiae* Vereš je preveo ukupno 19 pitanja iz I. dijela *Sume teologije*, u kojima Toma raspravlja: O svetoj nauci: kakva je? O Bogu: postoji li? O spoznaji Božjih osoba; O proizlaženju stvorenja od Boga i o iskonskom uzroku svih bića; O biti duše. U drugom djelu, prvom odsjeku prevedeno je ukupno 14 pitanja u kojima Toma raspravlja: O konačnoj svrsi čovjeka; U čemu se sastoji čovjekova sreća? O biti zakona; i 29 pitanja u drugom odsjeku: O predmetu vjere; O nevjeri općenito; O miru; O ratu; O pravu, pravednosti i nepravednosti; O krađi i pljački; O lihvi itd. Iz trećeg dijela *Sume teologije* Vereš je odabrao i preveo 11 pitanja koja se odnose na vjerske istine: O doličnosti Utjelovljenja; O Kristovom rođenju; O Kristo-

⁴² Usp. *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan Kušar, Zagreb: Školska knjiga, 1996, str. 453–470; 473–502; 503–537; 539–563 (Hrestomatija filozofije, 2).

⁴³ Toma Akvinski, *Država*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1990.

⁴⁴ Albert Veliki, *Philosophia realis*, Zagreb, Demetra, 1994.

vom uskrsnuću; O sakramentima itd. U dopunskom dijelu samo su dva pitanja prevedena: O općem sudu, o vremenu i mjestu njegova zbivanja; O kakvoći svijeta i uskrsnutih ljudi poslije suda. Nakon dopunskog dijela slijedi prijevod 7 Tominih duhovnih pjesama, dodatak u kojem se nalaze prijevodi Tominih nastupnih predavanja; prvi nacrt teološke znanosti prema Sentencijama Petra Lombardijca; izlaganje Dionizijeva djela *O božanskim imenima* – predgovor; izlaganje *Knjige o uzrocima* – proslav; Je li ista Crkva koja je bila na početku apostolskih vremena i ova danas? Što je jače: istina, vino, kralj ili žena itd. Slijedi bibliografija, rječnik pojmova, kazalo latinskih pojmova i kazalo latinskih imena i pojmova, koji su vrlo značajni za buduće prevoditelje preostalih Tominih djela.

Političku misao Tome Akvinskoga Vereš je sa suradnikom Metejom Jelčić osvijetlio u knjizi Toma Akvinski, *Država*.⁴⁵ Knjiga sadrži vrlo važne napomene priređivača (str. 5–9), zatim Politički nazori Tome Akvinskoga (Dino Bigongiari) (str. 13–35), rječnik pojmova (str. 341–345) i kazalo imena (str. 347–348), prijevod predgovora Aristotelovoj *Politici* (str. 41–44), cjelovit prijevod *O Kraljevstvu* kralju Cipra (*De regno*, dvojezično, str. 47–125), prijevod ulomaka iz *Sume teologije*, (str. 129–339).⁴⁶ Prijevodu političkih tekstova Tome Akvinskoga prethode napomene priređivača o izboru, prijevodu i komentarima djela najvećeg srednjovjekovnog mislioca koji je na području državno-pravne misli učinio značajan preokret u ranoj renesansi trinaestog stoljeća.

Vereš podsjeća na neke autore u nas koji su se bavili političkom mišlju Tome Akvinskoga. Među ostalim na Nerkeza Smailagića koji je prvi preveo na hrvatski jezik nekoliko kratkih političkih tekstova Tome Akvinskoga iz *Sume teologije*, Antu Pažanina koji piše o Aristotelu i Tomi Akvinskom, Andriju Krešića i Radoslava Vujičića, koji donose nepotpun prijevod šest poglavlja iz djela *O vladanju knezova*; Predraga Vranickoga koji »neobaviješteno« piše o političkoj misli Tome Akvinskoga. Vereš se uvelike nada da će prijevodi izvornih tekstova Tome Akvinskoga omogućiti pravi uvid u političku doktrinu, u politički nazor i u političku misao Tome Akvinskoga, koja obuhvaća »jedan univerzalni, u pravom smislu filozofski problem, problem filozofije politike, problem slobode i autoriteta, vladavine i poslušnosti,

⁴⁵ Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1990, 350 str.

⁴⁶ Vereš je odabrao, s latinskoga preveo i bilješkama popunio sljedeće tekstove iz Tominih djela: *Sententia libri Politicorum*, Prologus; *De regno: ad regem Cypri* (izvorni latinski tekst iz kritičkih izdanja sabranih djela sv. Tome Akvinskoga: *Opera omnia* issu Leonis XIII P.M. edita, t. XLII, Roma 1979.), *Summa theologiae*, *De legis* (O Zakonu, Prvi odsjek drugog dijela (I–II), pitanja 90–97); *De iure* (O Pravu, *Summa teologiae* Prvi odsjek drugog dijela (I–II), pitanje 105, čl. 1; drugi odsjek drugog dijela (I–II), pitanja 29, 40, 41, 42, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 71, 77, 78, 104.

zajedništva i osobnosti«. ⁴⁷ Politički nazori Tome Akvinskoga, izvadak u prijevodu iz knjige: *The Political Ideas of St. Thomas Aquinas*, New York, 1965, Dina Bigongiaria, profesora na Columbia University, vrsnog poznavaoca ove problematike izvrsno je poslužio priređivačima kao predgovor djelu *Država* Tome Akvinskoga. Verešova knjiga *Država* Tome Akvinskoga nije ostala nezapažena. Na nju su se osvrnuli među ostalim: Tomislav Heres (Mate Marčinko), *O Državi Tome Akvinskoga*⁴⁸; Nenad Mišćević, *Postoji li prirodni moralni zakon?*⁴⁹; Miljenko Belić, *Nagodba među vukovima ili poziv savjesti za opće dobro*.⁵⁰

Lik i djelo Alberta Velikoga, Tomina učitelja, nezaobilaznog u proučavanju prirodnih znanosti i srednjovjekovne filozofije, Vereš je prikazao u knjizi: *Albert Veliki, Philosophia realis*.⁵¹ Uz opširan uvod u život i djelo Alberta Velikog djelo sadrži odabrane tekstove iz Albertovih djela: Petnaest problema, ulomke o alkemiji, kozmografiji i geografiji, tri dokumenta o Albertu Velikom i bibliografiju. Riječ je o dvojezičnom izdanju. Ovim djelom Vereš je omogućio novim naraštajima da na ovim prostorima bolje upoznaju filozofiju Alberta Velikog, značajnog srednjovjekovnog mislioca. U uvodu Vereš opširno govori o životu i djelu Alberta Velikog, ističući glavne odrednice njegova djelovanja: učitelj bogoslovlja u Parizu, osnivač međunarodnog učilišta u Kölnu, poglavar Njemačke pokrajine i Papin savjetnik, regensburški biskup i križarski propovjednik. Donosi popis sabranih Albertovih djela, koja su izdana u dva navrata: u Lyonu, 1651. godine i u Parizu od 1890. do 1899. u 38 sv. in quarto (izd. Borgnet).

Sabrana Albertova djela enciklopedijskog opsega i sveobuhvatnog misaonog sadržaja obuhvaćaju 74 autentična djela od kojih su 43 filozofska, a 31 teološko (str. 35, 73–76). Tri su glavna tematska područja ljudskih znanosti o kojima Albert govori u svojim djelima: 1. prirodne znanosti, 2. filozofija, 3. teologija. Stoga se Vereš odlučio prevesti na hrvatski malo Albertovo djelce »O petnaest problema«, u kojem Albert, na molbu svog učenika, asistenta na teološkom fakultetu u Parizu, pobija filozofsko-teološke zablude koje naučavaju neki čuveni profesori na filozofskom fakultetu. Među ostalim, riječ je o tom da svi ljudi imaju brojem jedan te isti um (I), da volja čovjeka nužno hoće i izabire (III), da je svijet vječan (V), da duša koja je oblikovnica čovjeka kao čovjeka propada kada propadne tijelo (VII), da Bog ne spo-

⁴⁷ Napomene priređivača, str. 7.

⁴⁸ Marulić, XXIII (1990) 6, 851–858.

⁴⁹ Novi list (Rijeka), XLVI (1991.) 64 / 7. III., 13.

⁵⁰ Obnovljeni život, XLVII (1992) 1, 35–53.

⁵¹ Demetra, Zagreb, 1994, XI+231 str.

znaje pojedinosti (X), da ne spoznaje bića različita od sebe (XI), da Bog ne može dati besmrtnost, odnosno nepropadljivost onome što je smrtno, odnosno propadljivo (XIII) itd. (str. 78–133).

Četvrto poglavlje »Albert Veliki u Hrvata« vrlo je značajan doprinos hrvatskoj filozofskoj baštini, jer u njemu Vereš govori o prisutnosti Alberta Velikog na hrvatskim prostorima te poznavanju njegove misli u Hrvata: 1. Albertova djela u hrvatskim knjižnicama, 2. Albertovo djelo u hrvatskih pisaca, 3. Albertovi tekstovi prevedeni na hrvatski. Također je značajno i korisno posljednje, peto poglavlje: Bibliografija, u kojoj Vereš na hrvatskom jeziku i na stranim jezicima donosi samo knjige, članke i značajnije ulomke o Albertu Velikom. Osim dnevnog tiska na knjigu su se osvrnuli pojedini filozofi i teolozi u domaćim inozemni časopisima: H. Lasić, *Philosophia realis*⁵²; Petar Marija Radelj, »Albert Veliki: *Philosophia realis*«⁵³; Erna Banić-Pajnić, »Albertus Magnus, *Philosophia realis*«⁵⁴; Stjepan Kušar, »Albertus Magnus, *Philosophia realis*«⁵⁵; Henryk Anzulowicz, »Vereš Tomo: Albertus Magnus: *Philosophia realis*«⁵⁶; Miljenko Belić, »Albertus Magnus, *Philosophia realis*«.⁵⁷

Među posljednjim Verešovim prijevodima nalaze se »Pisma« Jordana Saskoga, objavljena u knjizi: Jordan Saski, *Počeci Reda propovjednika*.⁵⁸ Na kraju, spomenimo i to da je Vereš bio stalni suradnik Leksikografskog zavoda i da je obradio određeni broj naslova i biografija u *Hrvatskoj enciklopediji*, *Religijskom leksikonu*, *Književnom leksikonu* te u *Hrvatskom biografskom leksikonu*. Neki su prilozi već ugledali svjetlo dana, a neki još čekaju na objavljivanje. Među ostalim 22 biografije za *Hrvatski biografski leksikon*: Dominik Barač, Marcela Jagić, Matej Jelčić, Emanuel Kisić, Netoj Kopunović, Frano Kovačević, Jordan Kuničić, Matija Mamužić, Remija Marcikić, Josip Mlinarić, Tihomir Ognjanov, Bernard Paršić, Augustin Pavlović, Zlatan Plenković, Vinko Perčić, Anđelko Rabadan, Ivan Sarić, Đuro Stantić, Juraj Starijanić (Antiquarius, Zebić), Jordan Viculin, Jerko Vlahović, Matiša Zvekanović itd.⁵⁹

⁵² *Filozofska istraživanja* (Zagreb), XV (1995) 56–57, 327–328.

⁵³ *Moderna vremena* (Zagreb), 1 (1995) 1, 41.

⁵⁴ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, XXI (1995) 41–42, 337–340.

⁵⁵ *Bogoslovska smotra*, LXVI (1996) 1, 150–153.

⁵⁶ *Theologische revue* (Münster), XCII (1996) 4, 297–298.

⁵⁷ *Obnovljeni život*, LI (1996) 5, 611–615.

⁵⁸ Jordan Saski, Zagreb, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2000, 144 str.

⁵⁹ Petar Marija Radelj, »Bibliografija fr. Petra Tome Vereša O. P. (1951.–2000.)«, u *Ljubav prema istini, Zbornik u čast Tome Vereša*, (prir. Anto Gavrić), Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2000, str. 21–66.

Zaključak

Nema sumnje, svojim prijevodima djela Tome Akvinskoga, dobrim poznavanjem srednjovjekovne filozofije, posebice filozofije Tome Akvinskoga, koji je percepcijom Aristotela i prijevodima njegovih djela na latinski približio Aristotela svijetu na Zapadu, te tomizma koji teži za spoznajom Istine kakva je u zbilji, Vereš je značajno obogatio hrvatsku filozofsku baštinu. Svojim znanstvenim radom neumorno je utirao put dijalogu u traženju Istine u različitosti načina mišljenja. Kao filozof i teolog znao je da nas jedino Istina, koja počiva na zbilji, može osloboditi od predrasuda i zabluda. Drugo prošireno izdanje djela Tome Vereša *Toma Akvinski, Izabrano djelo* udvostručeno je po svom opsegu i ima dodatnu vrijednost po svom sadržaju. Priređivač je sve tekstove usporedio s latinskim izvornikom, posebno s kritičkim izdanjem, ujednačio sve prijevode, što nije bilo nimalo lako učiniti, jer su prijevodi nastali u prevelikom vremenskom razdoblju u kojem je Vereš stalno usavršavao hrvatsku filozofsku terminologiju, mijenjao i usvajao nove izričaje, stvarajući tako hrvatski filozofski pojmovnik (rječnik). Novo izdanje je također obogaćeno novim tekstovima i bilješkama. Drugo izdanje Verešova djela omogućit će novim pokoljenjima da bolje upoznaju Akvinčevu filozofsku misao, njegovu metodu u traženju i otkrivanju istine, razasute posvuda.

U svojim znanstvenim djelima Vereš se odlikuje upornošću, sustavnošću; piše jasno, kritički, objektivno; njegovi prijevodi srednjovjekovnih tekstova, kao i prijevodi tekstova suvremenih autora na hrvatski razumljivi su, smisleni i jasni. Na početku zbornika *Ljubav prema istini*, koji je priredio Anto Gavrić povodom 70 godina Verešova života i rada, J. Ćurić, u sažetom životopisu Tome Vereša, jezgrovito zaključuje: »Tomo Vereš kao filozof i teolog, uz to povjesničar i marksolog, odlikuje se izrazitom znanstvenom akribijom, koja je nazočna i u njegovim stručnim radovima. Međutim sami Verešovi spisi pristupačni su i širem krugu čitatelja jer ih je znao suvislo i razumljivo sročiti – bez egzotičnih i ezoteričnih iskivaka. Nadasve su dragocijeni njegovi prijevodi prvaka srednjovjekovne misli – Tome Akvinskoga i Alberta Velikoga. U toj domeni Vereš je najstručniji, ako i ne najbolji. S punim pravom stekao je ime pobornika dijaloga s marksistima, što mu treba priznati i nakon tzv. 'sloma komunizma' u Europi. Jer, littera scripta manet.«⁶⁰ Mišljenje J. Ćurića, vrsnog poznavatelja znanstvenog rada i djela Tome Vereša te njegova dugogodišnjeg suradnika u proučavanju Tomine misli, srednjovjekovne filozofije i tomizma, držimo pouzdanim, oslanjajući se ne na autoritet kao najslabiji dokaz, već na činjenicu protiv koje ne vrijedi autoritet, prema onoj skolastičkoj izreci: »auctoritas est debilissimum argumentum et contra factum non valet auctoritas«.

⁶⁰ Ćurić, J., »Život i djelo Tome Vereša«, u *Ljubav prema Istini*, nav. dj., str. 13–19, usp. str. 18.

DOPRINOSI TOME VEREŠA HRVATSKOJ FILOZOFSKOJ BAŠTINI

Sažetak

U ovom prilogu želimo se osvrnuti na doprinos Tome Vereša hrvatskoj filozofskoj baštini u njegovom znanstvenom i spisateljskom radu: djelima, studijama, ogleđima i prikazima hrvatskih značajnih, donedavno, nažalost još i danas, prešućivanih znanstvenih djelatnika, zaslužnih za stvaranje i očuvanje hrvatske kulturne i duhovne baštine na ovim prostorima i diljem svijeta. U svom znanstvenom istraživačkom radu T. Vereš je ne samo osvjetlio znamenite likove iz hrvatske prošlosti na području filozofije i religioznih znanosti, već i svratio pozornost na postojanje prvih sveučilišnih središta u Hrvatskoj (Zadar, Dubrovnik, Zagreb) koji su bili ravnopravni s onima u Europi (Pariz, Bologna, Padova, Prag, Oxford). U prevodilačkom radu uočio je potrebu i važnost stvaranja vlastitog hrvatskog filozofskog pojmovnika (rječnika). Određeni broj hrvatskih filozofskih pojmova uspio je stvoriti. Na hrvatski je preveo nekoliko djela Tome Akvinskoga i Alberta Velikoga; brojne članke, studije i oglede prevodio je s francuskog, njemačkog i mađarskog na hrvatski i obrnuto s hrvatskog na strane jezike (francuski, njemački, mađarski). U ovom radu želimo prikazati Verešov značajan doprinos hrvatskoj filozofskoj baštini i tako potaknuti nova pokoljenja da nastave njegovo započeto djelo vrlo važno za očuvanje stare i stvaranje nove hrvatske filozofske baštine.

CONTRIBUTION À L'HÉRITAGE PHILOSOPHIQUE CROATE DE TOMO VEREŠ

Dans cette recherche nous avons l'intention de prendre en considération la contribution à l'héritage philosophique croate de Tomo Vereš dans ses ouvrages scientifiques: oeuvres, études, essais et ses recensements des auteurs croates significatifs, qui sont, jusqu' à présent et, malheureusement, encore aujourd'hui, passés sous silence, mais ils sont pleins de mérite d'avoir créé et entretenu l'héritage culturel et spirituel en Croatie et dans le monde entier. Dans ses recherches scientifiques T. Vereš a éclairé non seulement des personnages remarquables de l'héritage philosophique croate, mais il a fait aussi l'attention des centres universitaires déjà au Moyen Age en Croatie (Zadar, Dubrovnik) ayant les mêmes droits comme les centres des autres pays en Europe (Bologne, Padoue, Venise, Oxford, Prague). En traduisant les oeuvres des auteurs étrangers en croate, il se confrontait avec les difficultés des termes intraduisibles en croate, c'est pourquoi il était convenu qu'il est nécessaire à commencer de créer le vocabulaire technique et critique de la philosophie en croate, en espérant bien que la nouvelle génération des philosophes croates continuera le perfectionner.